

Lucyna Wysznińska

POWIATOWE ARCHIWUM PAŃSTWOWE W TOMASZOWIE LUBELSKIM (1950-1952)

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r. wymagało stworzenia jednolitego prawa państwowego, w miejsce przepisów państw zaborczych. Jedną z dziedzin objętych pracami legislacyjnymi było zorganizowanie sieci archiwów i ochrona archiwaliów. Dekret o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 7 II 1919 r. regulował sprawy opieki naukowej i technicznej nad zbiorami archiwalnymi instytucji publicznych oraz zasady funkcjonowania archiwów państwowych. Dekret przewidywał także tworzenie innych archiwów miejscowych, na podstawie odrębnych rozporządzeń Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Dz.P.P.P. Nr 14 poz. 182).

Po II wojnie światowej, w oparciu o przepisy dekretu o organizacji archiwów państwowych z 7 II 1919 r., sieć archiwów państwowych w Polsce została poszerzona o archiwa powiatowe, utworzone jako oddziały istniejących wojewódzkich archiwów państwowych.

Powołanie i funkcjonowanie powiatowego archiwum w Tomaszowie Lubelskim jest obecnie faktem mało znanym. W Muzeum Regionalnym im. Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim nie ma danych dotyczących archiwum¹.

Sprawy związane z organizacją instytucji powstających w Tomaszowie Lubelskim w 1950 r. były często omawiane na posiedzeniach prezydium powiatowej i miejskiej rady narodowej. W zasobie Archiwum Państwowego w Zamościu, w aktach Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim [1946-1949] 1950-1975 i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim 1950-1972 [1973] nie odnaleziono dokumentów dotyczących archiwum tomaszowskiego w protokołach prezydium z lat 1950-1952 oraz rejestrach uchwał z tego okresu.

Oddział Powiatowy w Tomaszowie Lubelskim przy Archiwum w Lublinie został powołany na podstawie zarządzenia Ministra Oświaty z 21 VII 1950 r. w sprawie utworzenia powiatowych oddziałów wojewódzkich archiwów państwowych. Równocześnie powstały oddziały powiatowe w Puławach i Zamościu (Dz. Urz. Min. Oświaty z 1950 r. Nr 19 poz. 253). Prace przygotowawcze przy utworzeniu nowych placówek archiwalnych na terenie woj. lubelskiego rozpoczęły się przed podpisaniem zarządzenia Ministra Oświaty.

W Zamościu 26 V 1950 r. w Komitecie Powiatowym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej odbyło się zebranie poświęcone sprawie organizacji archiwum powiatowego. Przedstawiciel Archiwum Państwowego w Lublinie Franciszek Cieślak zreferował najpilniejsze potrzeby z tym związane. Przewodniczący zebrania II sekretarz Komitetu Powiatowego PZPR Stanisław Jonasz, Ins-

---

¹ Informacja dyrektora Muzeum mgr Eugeniusza Hanejko.

pektor Szkolny Stanisław Ordyczyński oraz delegaci Starostwa Powiatowego w Zamościu Stanisław Bojakowski i Zarządu Miejskiego Zamościa Bronisław Litwin zadeklarowali przydział lokalu na razie na kancelarię archiwum, zarezerwowanie w budżecie powiatu środków na organizację archiwum oraz do 15 VI 1950 r. wskazanie kandydata na kierownika archiwum w Zamościu².

Bezpośrednim sygnałem do prac organizacyjnych był telegram Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych Ryszarda Gerbera z 2 VII 1950 r., przesłany do Archiwum Państwowego w Lublinie, z informacją o podpisaniu rozporządzenia [Ministra Oświaty] i poleceniem przystąpienia do prac³.

W przypadku archiwum w Tomaszowie Lubelskim pierwszy odnaleziony dokument związany z organizacją jednostki znajduje się w aktach osobowych Jana Żarnowieckiego, kierownika Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim. W odpowiedzi na pismo Archiwum Państwowego w Lublinie z 6 VI 1950 r., Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim przesłało 16 VI 1950 r. podanie Jana Żarnowieckiego jako kandydata na kierownika Archiwum Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim⁴.

W dniu 31 VII 1950 r. w Lublinie zawarto umowę pomiędzy Archiwum Państwowym w Lublinie, reprezentowanym przez dr Mirosławę Zakrzewską, a Janem Żarnowieckim, który z dniem 1 VIII 1950 r. przyjął obowiązki kierownika Oddziału Archiwum Państwowego Lubelskiego w Tomaszowie Lubelskim. Umowę zatwierdziło Ministerstwo Oświaty 13 IX 1950 r., Jan Żarnowiecki przystąpił do pracy 15 IX 1950 r. W tym dniu Archiwum Państwowe w Lublinie upoważniło go do załatwiania wszelkich spraw związanych z organizacją archiwum w Tomaszowie Lubelskim, a 21 IX 1950 r. otrzymał także upoważnienie do rozmów związanych z organizowaniem składnic akt w urzędach państwowych na terenie powiatu tomaszowskiego oraz ich wizytowania⁵.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim we wrześniu 1950 r. wskazało lokal w budynku prywatnym przy ul. 1 Maja 9 w Tomaszowie Lubelskim na składnicę akt i kancelarię archiwum. Lokalizacja budziła zastrzeżenia kierownika archiwum, ze względu na zły stan obiektu oraz odwołania składane przez właścicielkę budynku od decyzji. W tej sytuacji Jan Żarnowiecki starał się uzyskać inną lokalizację archiwum, m.in. w nieczynnej murowanej cerkwi prawosławnej w Tomaszowie Lubelskim. Wnioski pozostawiono bez rozpatrzenia, uzasadniając, że wskazany lokal wyszukała specjalna komisja władz, miasto było zniszczone podczas wojny, ponadto należało zadbać o potrzeby lokalowe innych instytucji powstających wówczas w Tomaszowie Lubelskim, m.in. banków⁶.

² Archiwum Państwowe w Zamościu zespół Archiwum Państwowe w Zamościu 1950-1993, [dalej APZ, zespół APZ], sygn. 1 Organizacja jednostki 1950-1952, s. 1.

³ APL, zespół Archiwum Państwowe w Lublinie 1944-1983 [dalej APL, zespół APL], sygn. 22 Organizacja jednostek podległych PAP Tomaszów i PAP Zamość [1950-1952, 1961] s. 3, s. 6.

⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie Archiwum zakładowe Akta osobowe spis nr 10 [dalej APL, Az, Ao], Żarnowiecki Jan 1.08.1950 - 31.08.1951.

⁵ APL, zespół APL, sygn. 18 Organizacja jednostek podległych 1950-1952, s. 3.

⁶ Ibidem, s. 22 Sprawozdanie z poczynąń organizacyjnych we wrześniu 1950 r.

Umowa najmu lokalu na siedzibę archiwum w Tomaszowie Lubelskim została zawarta 8 XI 1950 r. pomiędzy dyrektorem Archiwum Państwowego w Lublinie dr M. Zakrzewską a właścicielką budynku Anielą Czarnopyś. Czynsz za lokal wynosił 100 zł, w tym 60 zł za dzierżawę i 40 zł opłaty ryczałtowej za świadczenia rzeczowe, ponadto właścicielka odstąpiła piwnicę na skład opału dla archiwum. Umowę zatwierdził Michał Żebrun przewodniczący PPRN w Tomaszowie Lubelskim w dniu podpisania⁷.

W tym czasie Jan Żarnowiecki przebywał na leczeniu w I Klinice Chirurgicznej Akademii Medycznej w Warszawie. W związku z tym nadzór nad remontem i wyposażeniem archiwum podjął po powrocie do pracy w grudniu 1950 r.

Siedziba Powiatowego Archiwum w Tomaszowie Lubelskim przy ul. 1 Maja 9 mieściła się w dwóch pokojach o powierzchni łącznej 26 m², wymagających gruntownego remontu, zabezpieczenia okien i drzwi oraz wstawienia pieca. Stan lokalu oraz potrzeby niezbędnego wyposażenia ilustruje pismo Żarnowieckiego skierowane do Archiwum w Lublinie 18 XII 1950 r. [Aneks 1].

Działalność archiwum w Tomaszowie Lubelskim rozpoczęła się 18 I 1951 r. od wizytacji Kierownika Oddziału Powiatowego Archiwum Państwowego Lubelskiego w składnicy akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim. W protokóle z wizytacji Jan Żarnowiecki ocenił warunki lokalowe i wyposażenie składnicy akt PPRN przy ul. 1 Maja 56, opisał ogólnie zgromadzony zasób akt Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim z lat 1944-1948. Nie podał rozmiaru metrażowego i liczbowego akt, oprócz przykładowej ilość 34 teczek Referatu Organizacyjnego. Zalecił ułożenie wszystkich akt na półkach, gdyż część leżała na podłodze, uporządkowanie „wg ważności” na kat. A i B, usunięcie zbędnych paczek z pomieszczenia oraz wietrzenie pomieszczenia⁸.

W dniu 20 I 1951 r. Jan Żarnowiecki otrzymał z Archiwum Państwowego w Lublinie upoważnienie do wizytowania urzędów i instytucji państwowych i społecznych na terenie powiatu Tomaszów Lubelski, ważne do 31 XII 1952 r.⁹

Kalendarium prac archiwum tomaszowskiego w dniach 22-30 I 1951 r. obejmuje wizytacje w składnicy akt sądowych i hipotecznych w Sądzie Powiatowym w Tomaszowie przy ul. 1 Maja 78 oraz w składnicach akt Powszechnej Spółdzielni Spożywców w Tomaszowie Lubelskim przy ul. 1 Maja 1 i Wydziału Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim przy ul. T. Kościuszki 38.¹⁰

W styczniu odbyła się także pierwsza wizytacja terenowa w Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Majdanie Górnym 31 I 1951 r. W protokóle Jan Żarnowiecki odnotował m.in. przechowywanie ksiąg metrykalnych z lat 1826-1945. W składnicy nie było akt gminy sprzed wojny, ani akt podworskich, gdyż spłonęły w 1944 r.¹¹

---

⁷ Ibidem, s. 12.

⁸ APZ, zespół APZ, sygn. 64 [Protokóły z wizytacji składnic akt w Tomaszowie Lubelskim] 1951, Protokół nr 1.

⁹ APL, Az, Ao, Żarnowiecki Jan.

¹⁰ APZ, zespół APZ, sygn. 64 Protokóły nr 2 - 4

¹¹ Ibidem, Protokół nr 5.

W 1951 r. Jan Żarnowiecki przeprowadzał regularnie 5-6 wizytacji miesięcznie w Tomaszowie Lubelskim i powiecie tomaszowskim. Wizytował składnice akt urzędów i instytucji kontynuujących działalność jednostek istniejących przed wojną oraz utworzonych po 1944 r. państwowych gospodarstw rolnych, gminnych spółdzielni, nadleśnictw. Wizytacje 19 IV 1951 r. odbyły się w Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Uhnowie i Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Tarnoszynie z siedzibą w Uhnowie¹². Gminy te w 1951 r. zostały przyłączone do ZSRR, na podstawie umowy z 15 lutego 1951 r. o zamianie odcinków terytoriów państwowych (tekst umowy ogłoszony w Dz. U. z 1952 r. Nr 11 poz. 63).

Od 1 czerwca 1951 r. archiwum w Tomaszowie działało pod nazwą Powiatowe Archiwum Państwowe w Tomaszowie Lubelskim. We wrześniu 1951 r. w archiwum tomaszowskim na 62 metrach półek, zgromadzono 3 mb akt.¹³

W protokołach wizytacji 68 składnic akt przeprowadzonych przez kierownika Archiwum Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim od 18 I 1951 r. do 7 XII 1951 r., powtarzały się złe warunki lokalowe przechowywania akt, brak podstawowego wyposażenia w regały, niewłaściwa systematyzacja kancelaryjna akt bieżących. Akta spraw zakończonych z reguły nie były porządkowane, nie posiadały ewidencji. Opiekunowie składnic akt powoływani w instytucjach, sprawowali te zadania w ramach czynności służbowych. W wielu protokołach opisano zniszczenie budynków gmin i dworów, a co za tym idzie, akt tam przechowywanych, w wyniku działań II wojny światowej i napadów Ukraińskiej Powstańczej Armii w latach powojennych. W aktach zachował się jeden protokół wizytacji sprawdzającej w składnicy akt PPRN w Tomaszowie Lubelskim, przeprowadzonej 18 IX 1951 r. Nie wykonano żadnego zalecenia, wydanego 18 I 1951 r. Trudno wnioskować jaka była skuteczność zaleceń w innych instytucjach, ponieważ brak jest danych na ten temat¹⁴.

Część dokumentów dotyczących likwidacji Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim zawarta jest z korespondencji osobowej Jana Żarnowieckiego. Zachowana w aktach nie datowana i nie podpisana opinia o pracy kierownika archiwum w Tomaszowie pozytywnie oceniała jego ogólny stosunek do pracy, zwłaszcza w przypadku wizytacji składnic akt, zła ocena dotyczyła sposobu prowadzenia korespondencji merytorycznej i braku poprawy po zgłaszanych uwagach, brak zmysłu organizacyjnego i inicjatywy, zły stan zdrowia¹⁵.

Pismo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z 25 V 1951 r. polecało rozwiązanie stosunku służbowego z Janem Żarnowieckim z 31 VIII 1951 r. oraz poszukiwanie nowego, odpowiedniego kandydata na kierownika archiwum. W zachowanych aktach brak danych o dalszych decyzjach w tej sprawie. Od 24 XI 1951 r. kierownik PAP w Tomaszowie Jan Żarnowiecki otrzymał

¹² Ibidem, protokół nr 23 gmina Uhnów, nr 24 gmina Tarnoszyn z siedzibą w Uhnowie.

¹³ APL, zespół APL, sygn. 18, s. 25 Wykaz wykorzystania półek.

¹⁴ APZ, zespół APZ, sygn. 64 zawiera protokoły 1-56, pozostałe protokoły nr 57-68 zawiera sygn. 56 Protokoły wizytacji jednostek zakładowych z terenu powiatu tomaszowskiego 1951-1975.

¹⁵ APL, Az, Ao, Żarnowiecki Jan.

delegację Archiwum Państwowego w Lublinie do wizytowania składnic akt na terenie powiatów Tomaszów Lubelski i Biłgoraj, ważną do 31 XII 1952 r.¹⁶

Kolejne zachowane pismo Archiwum Państwowego w Lublinie Nr 147/1952 z 29 I 1952 r. skierowane do kierownika PAP w Tomaszowie Lubelskim rozwiązywało stosunek służbowy z 30 IV 1952 r.¹⁷ W odpowiedzi z 8 I 1952 r. Jan Żarnowiecki prosił Archiwum w Lublinie o wydanie zaświadczenia, że zostaje zwolniony w związku z likwidacją Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim, gdyż będzie mu potrzebne do poszukiwania pracy. Proponował równocześnie zmiany w planie pracy i przeprowadzenie wizytacji składnic akt w Hrubieszowie w Prezydiach Powiatowej i Miejskiej Rady Narodowej, Sądzie Powiatowym, Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń, powiatowych związkach spółdzielczych, Banku Rolnym, Banku Gospodarstwa Krajowego oraz zbiornicy odpadów użytkowych, do której trafiała makulatura¹⁸.

Przedstawicielka Archiwum Państwowego w Lublinie Danuta Wojciuk wizytowała archiwum w Tomaszowie Lubelskim 25 II 1952 r., wydała zalecenia dotyczące bieżącej pracy oraz przygotowania zgromadzonego zasobu archiwalnego do przekazania do Lublina¹⁹.

Praktyczna likwidacja Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim nastąpiła 10 IV 1952 r. Akta własne archiwum, zgromadzony zasób oraz wyposażenie przekazano do organizowanego Powiatowego Archiwum Państwowego w Chełmie²⁰. [Aneks II, III]

Formalna decyzja o likwidacji Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim zapadła na podstawie zarządzenia nr 9 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 28 VII 1952 r. w sprawie utworzenia i zwinięcia niektórych archiwów państwowych, obowiązującego od 1 VIII 1952 r.²¹

Historia działalności Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim bezpośrednio wiąże się z osobą Jana Żarnowieckiego organizatora i kierownika tej jednostki.

Podstawowe dane biograficzne zawiera teczką akt osobowych Jana Żarnowieckiego zachowana w Archiwum Państwowym w Lublinie. W podaniu o pracę przesłanym do Archiwum w Lublinie jest informacja o załączeniu do podania dokumentu Odpis aktu zmiany nazwiska, ale dokument nie zachował się w aktach²².

W ankiecie personalnej z 1950 r. Jan Żarnowiecki podał, że urodził się 13 XII 1886 r. w Żarnowcu pow. Olkusz, jako s. Jana i Jadwigi z d. Papaj. Ukończył szkołę podstawową 5. klasową miejską w Kielcach, następnie uczył

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ APL, zespół APL, sygn. 22, s. 18.

¹⁹ Ibidem, s. 22.

²⁰ Ibidem, s. 23-26.

²¹ Zbiór przepisów archiwalnych. Zeszyt 1. Stan na dzień 1 X 1952 r., Warszawa 1952, s. 22-23: § 4 *Zwija się następujące PAP utworzone... 21 VII 1950 r., pkt. 9 w Tomaszowie Lubelskim.*

²² APL, Az, Ao, Żarnowiecki Jan.

się w Prywatnym Seminarium dla Nauczycieli w Warszawie, egzamin końcowy złożył w 1909 r. Wykształcenie wyższe uzyskał jako słuchacz rocznego Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Warszawie ukończonego w czerwcu 1921 r., Studium Polonistycznego przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, które ukończył 18 XI 1927 r. oraz Kursu Polonistycznego dla Kwalifikowanych Polonistów ukończonego w 1928 r.

Jan Żarnowiecki nie odbywał służby wojskowej, był bezpartyjny, społecznie pracował w Związku Nauczycielstwa Polskiego i Polskiej Macierzy Szkolnej. Nie był karany. W ankiecie podał jako uzdolnienia polonistykę, introligatorstwo i muzykę, deklarował dobrą znajomość j. rosyjskiego oraz słabą j. niemieckiego i j. francuskiego.

Pracę nauczyciela rozpoczął w 1910 r. w Prywatnej Szkole J. Wójcickiego w Chęcinach. W latach 1912-1918 był nauczycielem w Prywatnej Szkole Ordynacji Zamojskiej w Zwierzyńcu, następnie w Prywatnym Progimnazjum w Szczepreszynie do 1 X 1918 r. Kolejnymi miejscami pracy nauczycielskiej Jana Żarnowieckiego były Państwowa Szkoła 7-klasowa w Chmielniku k. Kielc od 1 V 1919 r. do 1922 r., Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Leśnej Podlaskiej w latach 1927-1929 oraz Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Jędrzejowie w latach 1928-1931. Od roku szkolnego 1931/1932 pracował w Państwowym Gimnazjum 8-klasowym w Wilnie, gdzie zastał do wybuchu II wojny światowej. Okres wojny przeżył na Wileńszczyźnie jako robotnik w Wilnie i Świranach. W styczniu 1945 r. przybył z rodziną jako repatriant na teren woj. białostockiego. W latach 1945-1946 pracował w Gimnazjum Społecznym i Uniwersytecie Ludowym w Kraśnem k. Białegostoku, a następnie w Państwowym Liceum Pedagogicznym w Białymstoku o okresie 1946-1948. Na teren Lubelszczyzny powrócił w 1948 r. najpierw jako nauczyciel w Państwowym Liceum i Gimnazjum w Puławach, od 1949 r. w Państwowym Liceum w Tomaszowie Lubelskim, gdzie prowadził bibliotekę szkoły²³.

W zbiorach Archiwum Państwowego przeprowadzono poszukiwania akt związanych z miejscem zamieszkania i pracy Jana Żarnowieckiego w Tomaszowie Lubelskim w latach 1949-1952. W zespole Akta miasta Tomaszowa Lubelskiego 1892-1950 w kartotece do rejestru mieszkańców z 1949 r. jest wpisany Jan Żarnowiecki, zamieszkały przy ul. Wyspiańskiego²⁴.

W zespółach akt Inspektorat Oświaty w Tomaszowie Lubelskim [1906] 1916-1957, Liceum Ogólnokształcące im. Bartosza Głowackiego w Tomaszowie Lubelskim 1927-1985, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim Wydział Oświaty 1950-1972 [1973] nie odnaleziono akt osobowych Jana Żarnowieckiego.

W aktach Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim, w kartach ewidencyjnych mieszkańców z lat 1953-1962 zachowała się jedynie karta ewidencyjna na nazwisko Zofia Żarnowiecka z d. Ostrowska żona Jana Żarnowieckiego, nauczycielka. W rejestrach mieszkańców Tomaszowa Lubelskiego datowanych na lata 1951-1977 nie odnaleziono zameldowania

²³ APL, Az, Ao, Ankieta personalna Jana Żarnowieckiego.

²⁴ APZ, zespół Akta miasta Tomaszowa Lubelskiego 1892-1950 sygn. 266 Skorowidz do kartotek stałych mieszkańców Tomaszowa Lubelskiego 1949.

Jana Żarnowieckiego i Zofii Żarnowieckiej, gdyż książki przypuszczalnie zostały przepisane wg stanu zamieszkania w latach 1973-1977²⁵.

W zespole akt Szkoła Podstawowa w Zwierzyńcu 1880-1967 odnaleziono potwierdzenie pracy Jana Żarnowieckiego, wówczas pod nazwiskiem Jan Papaj, w Prywatnej Szkole Ordynacji Zamojskiej w Zwierzyńcu²⁶. W aktach zachowało się podanie z 20 VIII 1912 r. w którym Jan Papaj, wówczas mieszkaniec Chęcin w Guberni Kieleckiej, zwrócił się do Plenipotenta Generalnego Ordynacji Zamojskiej z prośbą o posadę nauczyciela w szkole zwierzynieckiej, od 1 VIII 1912 do 31 VII 1913 r. Jako kwalifikacje zawodowe podał dyplom ukończenia Warszawskich Kursów Pedagogicznych z 1909 r. oraz pracę w ciągu ostatnich dwu lat w Szkole 2-klasowej p. Józefa Wójcickiego w Chęcinach. Na podstawie decyzji Naczelnika Chełmskiej Dyrekcji Szkolnej z 21 IX 1912 r., został zatwierdzony na stanowisku nauczyciela szkoły w Zwierzyńcu²⁷.

Praca w Zwierzyńcu, z planowanego rocznego okresu zatrudnienia wydłużyła do 1918 r. Od roku szkolnego 1912/1913 do wiosny 1915 Jan Papaj pracował jako nauczyciel-wychowawca. Od roku szkolnego 1915/1916 do marca 1918 r. pełnił obowiązki kierownika szkoły. W podaniu do Plenipotenta Generalnego Ordynacji zamojskiej z 10 III 1918 r. Jan Papaj prosił o zwolnienie z obowiązków nauczyciela, wychowawcy i pełniącego czynności kierownika szkoły zwierzynieckiej z dniem 1 IX 1918 r. Jako powód prośby podał zamiar wstąpienia do Instytutu Pedagogicznego w Warszawie²⁸.

W czasie pracy w Zwierzyńcu Jan Papaj uporządkował akta szkoły wytworzone od czerwca 1912 do lipca 1917 r.²⁹

Na podstawie danych z ankiety personalnej Jana Żarnowieckiego oraz dokumentacji jego pracy w szkole w Zwierzyńcu, zostały przeprowadzone kwerendy w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku i Archiwum Państwowego w Katowicach. W Archiwum w Katowicach w zespole Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Żarnowiec 1810-1912 nie odnaleziono aktu urodzenia Jana Żarnowieckiego³⁰. W Białymstoku w zespole Państwowy Urząd Repatriacyjny Wojewódzki Oddział w Białymstoku 1945-1950 odnaleziono dane o repatriacji z Wilna Jana Żarnowieckiego ur. 1886 r., nauczyciela i Zofii Żarnowieckiej ur. 1900 r., którzy przybyli do Białegostoku 31 I 1945 r. - 1 II 1945 r. i osiedlili się w miejscowości Kraśne k. Zabłudowa³¹. W aktach zespołu Kuratorium Okręgu Szkolnego w Białymstoku 1944-1950 nie odnaleziono akt osobowych Jana Żarnowieckiego³². Akt osobowych Żarnowieckiego nie ma także w Liceum w Tomaszowie Lubelskim³³.

²⁵ Wskazują na to wpisy w rubrykach dotyczących daty wymeldowania.

²⁶ APZ, zespół Szkoła Podstawowa w Zwierzyńcu 1880-1967, spis roboczy poz. 2, 3, 22

²⁷ Ibidem, spis roboczy poz. 22 s. 10-11.

²⁸ Ibidem, spis roboczy poz. 3 s. 261-262.

²⁹ Ibidem, spis roboczy poz. 2 s. 88.

³⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach, pismo z dnia 1 VII 2014 r. znak IV.6342.467.2014.

³¹ Archiwum Państwowe w Białymstoku, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny Wojewódzki Oddział w Białymstoku 1945-1950, sygn. 135, 242.

³² Pismo AP w Białymstoku z 30 lipca 2014 r., znak EIU.6342.214.2014

³³ Informacja dyrektora Liceum mgr Janusza Frykowskiego.

Jan Żarnowiecki zmarł w Tomaszowie Lubelskim 30 X 1970 r.³⁴

Likwidacja Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim została dokonana na podstawie decyzji władz nadrzędnych. W świetle przebadanych dokumentów, można zasygnalizować przyczyny, które na to wpłynęły. Rozpoznanie dokonane przez Archiwum Państwowe w Lublinie w 1951 r. w powiatach Biała Podlaska i Chełm wykazało istnienie większego zasobu archiwaliów, niż na terenie działania oddziałów powiatowych powołanych w 1950 r.³⁵ Wpływ mogło mieć bliskie sąsiedztwo Zamościa i stan organizacji archiwum zamojskiego w tym czasie, wyrażający się np. ilością zgromadzonych 35 mb akt na 45 m półek³⁶.

Wydaje się także, że środowisko miejscowe nie było zainteresowane istnieniem archiwum w Tomaszowie Lubelskim. Może o tym świadczyć sprawa poszukiwania lokalu dla archiwum i pracownika na stanowisko woźnego w 1950 r. oraz raczej bezskuteczne poszukiwanie kandydata na następcę Jana Żarnowieckiego, zalecone przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w maju 1951 r.³⁷

ANEKS I

Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Archiwum Państwowe w Lublinie 1944-1983, sygn. 22 Organizacja podległych jednostek PAP Tomaszów i PAP Zamość [1950-1952,1961], s. 14

Tomaszowski Oddział 18 grudnia 1950 do Archiwum Państwowego w Lublinie (Nr 20/50)

Proszę uprzejmie o nadeślanie umebłowania oraz koniecznych sprzętów do biura Archiwum w Tomaszowie.

Na razie wystarczy 1 stół z szufladą, 3 krzesła i 1 taboret oraz 4-5 półek do składnicy. (Powierzchnia jej wynosi 6,5 x 2,5 m, proszę więc dostosować do tego ilość półek, pożądane są raczej niewielkie ze względu na to, że wobec wilgoci w ścianach muszą stać na środku, albo trzeba je będzie przesuwac).

Oprócz tego potrzebna jest 1 szczotka do zamiatania i 1 szczotka do szorowania podłogi, 2 kubły (do węgla i wody), 1 miednica, 1 łopata i 1 pogrzechacz do pieca, 2 ścierki do mycia podłogi, wreszcie 2 żarówki i 1 kłódka z dwoma kluczami do zewnętrznych drzwi. Zamiast schodów może wystarczyć drabinka? Może ją zrobić woźny (St. Wolanin).

Proszę jednak nie wysyłać półek w tym tygodniu, bo nie byłoby ich gdzie postawić i ściany mają być teraz właśnie skrobane i bielone, zresztą może i suszenie będzie skuteczniejsze przy pustym lokalu.

Jan Żarnowiecki, p.o. Kier. Oddz. Pow. Arch.

³⁴ Urząd Stanu Cywilnego w Tomaszowie Lubelskim, Akta zgonów 1970 r.

³⁵ APL, zespół APL, sygn. 22 s. 23 Pismo do Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 8 września 1951 r.

³⁶ Ibidem, sygn. 18, s. 25 Wykaz wykorzystania półek.

³⁷ Zob. przypis 15.

ANEKS II

Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Archiwum Państwowe w Lublinie 1944-1983, sygn. 22 Organizacja podległych jednostek PAP Tomaszów i PAP Zamość [1950-1952,1961], s. 23-25

Protokół zdawczo-odbiorczy akt i ruchomości

Powiatowego Archiwum Państwowego w Tomaszowie Lubelskim

Dnia 10 kwietnia 1952 r. przekazuje się w związku z likwidacją P.A.P. w Tomaszowie następujące rzeczy:

- 1) 52 teczki z aktami Starostwa Pow. wg spisu d dnia 31 maja 1951 (Wykaz Nr 1)
- 2) 25 teczek z takimi aktami (Wykaz Nr 2 27 IX 1951)
- 3) 105 teczek z takimi aktami (Wykaz Nr 3 z d. 31-VIII-1951)
- 4) 100 teczek z takimi aktami (Wykaz Nr 4 z d. 18-XII-1951)
- 5) 73 teczki Pow. Biura Rolnego (Wykaz Nr 1 z d.9-XI-1951)
- 6) 70 teczek Magistratu Tomaszowa (Wykaz Nr 1 z d.31-VIII-1951)
(teczki są powiązane w paczki)
- 7) Meble P.A.P.: 1 stół, 1 szafa, 2 krzesła, wieszak, 4 półki składane ze składnicy akt,
1 schodki do półek, 2 taborety okrągłe. Numery mebli są uwzględnione z ksiąg inwentarzowych.
- 8) Sprzęty gospodarcze w/g załączonego do protokołu wykazu
- 9) Przybory kancelaryjne w/g załączonego wykazu.

Przekazujący

Jan Żarnowiecki

b. Kierownik P.A.P. w Tomaszowie Lub.

Przyjmujący

[podpis nieczytelny]

1-szy Załącznik do prot.zd.odbiorczego akt, mebli, sprzętów, przyborów kancelaryjnych PAP w Tomaszowie Lubel. z d. 10 kwietnia 1952 r.

Wykaz ruchomości gospodarczych Pow.Arch.Pań.w Tomaszowie Lubel.

1. Paczka z godłem państwowym, portretami, szyldelem biura
2. Kłódka do drzwi z kluczami
3. Węglarka i szufelka do węgla
4. Wycieraczka do nóg (w opakowaniu portretów)
5. Miednica emaliowana
6. Dwa kubły do wody
7. Szczotka do szorowania podłóg
8. Szczotka do szorowania półek
9. Dwa ręczniki do rąk i 4 ścierki do kurzu (w opakowaniu portretów)
10. Dwie flagi
11. Zmiotka do odkurzania akt
12. Kosz na papiery
13. Pół worka rozciętego na ścierki do podłogi (w opakowaniu portr.)
14. Dwa kitle archiwalne od kurzu
15. Jedna szczotka do zamiatania podłogi

Tomaszów Lubelski 10-IV-1952 r.

Przekazujący

Jan Żarnowiecki

b.Kierownik P.A.P. w Tomaszowie Lub.

Oprócz tego:

Przyjmujący

[podpis nieczytelny]

16. Jeden metr sosnowego drewna na podpałkę

17. Dwie żarówki

Węglarkę przekazano do PAP Zamość

10.IV.52 r.

[podpis nieczytelny]

2-gi Załącznik do prot.zd.odbiorczego akt, mebli, sprzętów, przyborów kancelaryjnych PAP w Tomaszowie Lubel. z d.10 kwietnia 1952 r.

Wykaz przyborów kancelaryjnych i mate.pism.Pow. Arch.Państw. w Tomaszowie Lubelskim (w kolejności książki materiałowej).

1) Linijka 40-cm [str.45]

2) Susznik do atramentu

3) Dwie obsadki (z d. 9-VII-51 i otrzymane w paźdz.1950 r., str.12)

4)Paczka pinasek

5) Paczka żółtego papieru (z 28-VIII-51)

6) Jedna matryca do powielania

7) Poduszcзки do stempli i flakonik tuszu

8) Papier firmowy Archiwum Państw. w Lublinie 27+50 = 77 kart

9) Karty inwentarzowe 68 szt.

10) Blankiety wyjazdowe 4 sztuki (ściśle zarachowanie)

11) Dwie pieczęcie (firmowa i kierownika) [str.12]

12) Kałamarz APL Nr 216

13) Dwa zwykłe ołówki

14) Stare teczki z tektury 27 sztuk

15) Kalendarz terminowy na 1952 r.

16) Teczki z klapami 7 sztuk

17) Gumka (z 1950 roku-październik)

18) Ołówek kopiowy „Piaś” (z 1950 r.)

19) Dwie rolki czarnych nici do szycia akt (sto 20)

20) trzy igły do szycia akt

21) Kawalek mydła do mycia rąk (częściowo zużyty)

22) Dwa zeszyty jako księgi biurowe

a) Dziennik podawczy

b) Księga doręczeń

23) Zeszyt = „Księga wizytacji Oddziału i zaleceń”

24) Dwie mapy pow. Tomaszów i Biłgoraj

25) Księga materiałowa P.A.P. (oraz inwentarzowa)

26) Futerał na mapy (otrzymany z Woj. A.P)

27) Jedna butelka atramentu (¼ litra) [str.5]

28) Oprócz tego: zużyta „Książka wyjść i Ks. obecności” = 2 zeszyty)

oraz 26 teczek z aktami PAP za rok 1952, a mianowicie : Dz. I teczki 1,2 i 3-cia oraz 4:kartot.

Dz. II 1, 2, 3, 4-ta oraz podteczka z protok. zd.odb.akt

Dz. III jedna teczka

Dz. IV jedna teczka („zasadnicze”)

Dz. VI jedna teczka

Dz. VII jedna teczka

Dz. VIII, IX, X, XI po jednej teczce

Cztery teczki z r. 1950 i 1951 wg pierwotnego polecenia (= 26)

(Poza tym) Jeden blok z teczek wypełnionych za rok 1951 i spiętych w tekturowej okładce.

Przekazujący
Jan Żarnowiecki
b.Kierownik P.A.P
w Tomaszowie Lub.

Przyjmujący
[podpis nieczytelny]

Dwie mapy z pkt. 24 przekazano do PAP Zamość.
[podpis nieczytelny]

ANEKS III

Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Archiwum Państwowe w Lublinie 1944-1983, sygn. 22 Organizacja podległych jednostek PAP Tomaszów i PAP Zamość [1950-1952,1961], s. 26-29

Ostatnie sprawozdanie

kierownika P.A.P. w Tomaszowie Lub. w związku z likwidacją tego urzędu.

I. Klasyfikowanie i porządkowanie akt Powiat. Biura Rolniczego zajęło czas aż do 25-III-1952 r., ponieważ w ostatnich latach istnienia Biura były one prowadzone b. niedbale czy niefachowo: często brak dokładniejszych tytułów teczek, dat, sygnatur, oznaczenia działów, referatów, wpływu pism, a z reguły - brak spisów spraw, widocznie upodobnione do tworzenia teczek „Różne”, t.j. mieszaniny spraw byle jak umieszczonych. - Podobne braki i zwyczajne spotykało się także w aktach b. Starostwa. Niektórzy urzędnicy tworzyli przed oddaniem do składnicy „pliki” albo bloki z wielu teczek. Zdarzały się w jednym pliku sprawy z trzech lat; tworzone też zbitki pism najzupełniej mechanicznie wkładanych do jednej obwoluty ze względu na daleki związek, więc zwykły wzgląd logiczny wymagał podziału na podteczki. Stąd wynikła inna liczba teczek po ich uporządkowaniu w stosunku do ilości teczek zabranych z urzędu. (Istotnie żaden urząd nie oddał mi akt w drodze normalnej). Ostatnią, czwartą partię akt Ref. Apropozycji Starostwa w Tomaszowie wydostałem dopiero d. 15-III, bo chociaż wyszukałem je w składn. Pr.P.R.N. przed 18-XII-51, opiekun tej składnicy został wysłany w teren na cały miesiąc z nadwyżką, a później ciągle mu „coś” przeszkadzało w dostarczeniu akt. Choroba mojego woźnego też wpłynęła na opóźnienie tej dostawy. Była to dosyć duża partia akt: w prot. zdaw.-odb. zajmuje 100 pozycji. Ponieważ zacząłem pracę nad nimi dopiero d. 25 marca, zdążyłem do d. 31-III- opracować 37 teczek, wobec czego na kwiecień zostało do uporządkowania ponad 60 teczek. - Mając na uwadze interes Archiwum Państw. bodaj w postaci straty czasu przez mego następcę, przysiadłem nad tymi aktami i przez całe dni i do 8 kwietnia poświęciłem im samym około 60 godzin pracy (obok innych zajęć). W rezultacie poklasyfikowałem je z punktu widzenia powiatu; teczki kategorii A uporządkowałem dokładniej, kategorię B – zgruba, ustaliłem tytuły, działy, daty krańcowe itd. W celu jak najszybszego zorientowania następcy opracowałem wskazówki, uwagi, pewne wyjaśnienia, co do tych oraz innych akt. Pozostało jedno niedociągnięcie: wiele teczek przekazałem bez zszycia i część bez foliacji, ponieważ chory woźny nie zdążył tego wykonać.

II. Sprawdzanie, wiązanie akt w paczki, przygotowywanie spisów i różne czynności i sprawy związane z likwidacją P.A.P. były jedynie dodatkiem do tej głównej pracy; tym niemniej zajęły wiele czasu - zwłaszcza wobec wykonywania wszystkiego własnoręcznie. Przekazanie akt, mebli, sprzętów, drzewa na podpałkę i nie zużytych materiałów piśmiennych odbyło się d. 8 kwietnia.

III. Pozostała do załatwienia sprawa węgla - W myśl zakomunikowanej mi przez ob. Dubasa decyzji sprzedałem go po świętach i przekazuje przy niniejszym 191 zł. 10 gr. Ogólne wyliczenie się wygląda następująco:

a) W/g zapisów ks. mater. w roku 1951/52 spaliło się 1322 kg

Sprzedatem obecnie 1625 kg

Wynika z obrachunku, że w 1950/51 wyszło 1053 kg

Czyni to razem 4 tony, co się równa zakupowi.

b) Obecna cena sprzedażna węgla wynosi 120 zł. za tonę, więc za 1625 kg otrzymałem 195 zł., ale z tego odliczyłem 3 zł. 90 gr. zapłacone d. 16-IV r.b. za ostatni rachunek za oświetlenie; kwit załączam.

IV. O wykreślenie P.A.P. w Tomaszowie z listy odbiorców prądu zameldowałem. Licznik zdjęto. - Klucz od opróżnionego lokalu zwróciłem ob. Czarnopyś.

V. W związku z ostatnim poleceniem W.A.P. byłem dwukrotnie w Sp. Pracy Budowl. Obiecano niewłaściwie pobrane pieniądze (za roboty szklarskie) natychmiast, t. zn. 16 czy 17 kwietnia r.b.

VI. Do dnia wczorajszego wykończyłem kartotekę urzędów i wizytacji w powiecie tomaszowskim i biłgorajskim. Pozostawione w tym celu za zgodą ob. Dubasa teczki z protokołami przekazałem osobiście P.A.P. w Zamościu.

Ze stu otrzymanych kartonów z nadrukiem wypełniłem 86 sztuk, zepsułem 3 sztuki, pozostało 11 czystych kart, które miały być użyte na wizytacje w Hrubieszowie. Oddałem je też w Zamościu. Obok tego dołączam dla informacji ob. Kozioła, jakie sprawy były u mnie w toku. Idzie tu głównie o przyjmowanie akt: 1) C.K.O.S; 2) Ref. Świadczeń Rzecz.; 3) b. Szkoły Rol. w Tomaszowie; 4) Powszechny Zakł. Ubezpiecz. Wzaj. (dużo); 5) Sąd Powiatowy (b. dużo). O jedne z nich już wystąpiłem, inne się porządkują lub mają porządkować po uzgodnieniu z właściwymi władzami zwierzchnimi. Obok akt było pilną i zamierzoną na kwiecień sprawę przeszkolenia opiekunów składnic akt przynajmniej z miasta, a może i z powiatu.

VII. Jeszcze jedna drobna sprawa. Przy zabieraniu rzeczy do Chełma przeoczyło się szczołkę do szorowania pótek, wykonaną ze stosin ptasich piór. (Figuruje ona w wykazie ruchomości pod nr 8 - mylnie zresztą nazywana ryżową.) Doręczę ją przy okazji do Lublina.

Jan Żarnowiecki

b. kierow. P.A.P. w Tomasz. Lu.

Tomaszów Lub. d. 20 kwietnia 1952 r.